

Azem Kožar¹

ZNAČAJ REALIZACIJE SPORAZUMA O SUKCESIJI ARHIVSKE GRAĐE BIVŠE JUGOSLAVIJE ZA ARHIVISTIČKA I DRUGA ZNANSTVENA ISTRAŽIVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Abstrakt

Namen: *Disolucija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), složene federalne države, odvijala se u složenim političkim i ratnim uvjetima tokom posljednje decenije 20. stoljeća. Proces sukcesije obuhvatio je sve oblasti, uključujući arhivsku građu državnih i drugih arhiva, a bio je praćen nerazumijevanjem i opstrukcijama koje su značajno uticale na arhivsku djelatnost.*

Metode: *Rad analizira pravni okvir i praktičnu realizaciju sukcesije arhivske građe definisane Sporazumom o pitanjima sukcesije (2001), posebno Anexom D koji reguliše raspodjelu arhivskog materijala među državama sljednicama. Analiza se temelji na međunarodnim dokumentima, nacionalnim mjerama implementacije i dostupnim podacima, s posebnim fokusom na Bosnu i Hercegovinu.*

Rezultati: *Ratifikacija Sporazuma od strane svih zemalja sljednica ubrzala je njegovu primjenu, no proces ostaje spor i neujednačen. Tri decenije kasnije sukcesija arhivske građe još nije u potpunosti realizovana, a Bosna i Hercegovina se suočava s posebnim izazovima u pristupu i povratu materijala. Transparentnost provođenja Sporazuma i dalje je ograničena.*

Diskusija: *Identifikovani su ključni problemi poput političkih nesuglasica, administrativnih prepreka i nedovoljne međunarodne koordinacije. Arhivska građa obuhvaćena sukcesijom od izuzetne je vrijednosti za naučna istraživanja, pravne postupke i očuvanje kulturne baštine. Potrebno je unaprijediti saradnju među državama sljednicama i povećati transparentnost kako bi se ostvarili ciljevi Sporazuma i zaštitila važna dokumentacija.*

Ključne riječi: *sukcesija, Aneks D Sporazuma o sukcesiji, državni arhivi, arhivski fondovi, Arhiv Jugoslavije, SFR Jugoslavija, Bosna i Hercegovina, Arhiv Bosne i Hercegovine, arhivska služba Bosne i Hercegovine.*

¹ Azem KOŽAR, prof. ddr., UG „Društvo historičara“ Tuzla, Put Križani broj 261, 75.000 Tuzla, Bosna i Hercegovina, e-mail: kozar.azem@bih.net.ba.

THE IMPORTANCE OF IMPLEMENTING THE AGREEMENT ON SUCCESSION OF THE ARCHIVAL RECORDS OF THE FORMER YUGOSLAVIA FOR ARCHIVAL AND OTHER SCIENTIFIC RESEARCH IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

Purpose: *The dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY), a complex federal state, occurred under challenging political and wartime conditions in the final decade of the 20th century. The process of succession extended to all areas, including state and other archival records, and was marked by misunderstandings and obstructions that affected the archival profession.*

Methodology: *This paper analyzes the legal and practical framework for archival succession established through the Agreement on Succession Issues (2001), particularly Annex D regulating archival matters. The study is based on a review of international agreements, national implementation measures, and available documentation from the successor states, with a focus on Bosnia and Herzegovina.*

Results: *The Agreement's ratification by all successor states intensified implementation efforts. However, progress has been uneven and incomplete, with the overall process still far from realization three decades later. Transparency in the implementation process remains limited, and Bosnia and Herzegovina faces particular challenges in accessing and managing relevant archival records.*

Discussion: *The paper highlights obstacles to fully implementing the Agreement, including political complexities and lack of coordinated international oversight. It emphasizes the importance of archives subject to succession for both archival practice and scientific research, underlining the need for improved cooperation and greater transparency among successor states.*

Keywords: *succession, Annex D of the Agreement on Succession Issues, state archives, archival fonds, Archives of Yugoslavia, SFR Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, Archives of Bosnia and Herzegovina, archival service of Bosnia and Herzegovina.*

L'IMPORTANZA DI ATTUARE L'ACCORDO SULLA SUCCESSIONE DEI DOCUMENTI D'ARCHIVIO DELL'EX JUGOSLAVIA PER LA RICERCA ARCHIVISTICA E ALTRE RICERCHE SCIENTIFICHE IN BOSNIA-ERZEGOVINA

Abstract

Scopo: *Lo scioglimento della Repubblica Socialista Federativa di Jugoslavia (RSFJ), uno Stato federale complesso, è avvenuto in condizioni politiche difficili e in tempo di guerra nell'ultimo decennio del XX secolo. Il processo di successione ha interessato tutti i settori, compresi i documenti statali e altri documenti d'archivio, ed è stato caratterizzato da incomprensioni e ostacoli che hanno influito sulla professione archivistica.*

Metodi: *Il presente documento analizza il quadro giuridico e pratico della successione archivistica stabilito dall'Accordo sulle questioni di successione (2001), in particolare l'allegato D che disciplina le questioni archivistiche. Lo studio si basa su un'analisi degli accordi internazionali, delle misure di attuazione nazionali e della documentazione disponibile degli Stati successori, con particolare attenzione alla Bosnia-Erzegovina.*

Risultati: *la ratifica dell'accordo da parte di tutti gli Stati successori ha intensificato gli sforzi di attuazione. Tuttavia, i progressi sono stati disomogenei e incompleti e, a distanza di trent'anni, il processo complessivo è ancora lontano dalla sua realizzazione. La trasparenza nel processo di attuazione rimane limitata e la Bosnia-Erzegovina deve affrontare sfide particolari nell'accesso e nella gestione dei documenti d'archivio pertinenti.*

Discussione: *il documento evidenzia gli ostacoli alla piena attuazione dell'accordo, tra cui le complessità politiche e la mancanza di un coordinamento internazionale. Sottolinea l'importanza degli archivi soggetti a successione sia per la pratica archivistica che per la ricerca scientifica, sottolineando la necessità di una migliore cooperazione e di una maggiore trasparenza tra gli Stati successori.*

Parole chiave: *successione, allegato D dell'accordo sulle questioni di successione, archivi di Stato, fondi archivistici, archivi della Jugoslavia, SFR Jugoslavia, Bosnia-Erzegovina, archivi della Bosnia-Erzegovina, servizio archivistico della Bosnia-Erzegovina*

POMEN IZVAJANJA SPORAZUMA O NASLEDSTVU ARHIVSKEGA GRADIVA NEKDANJE JUGOSLAVIJE ZA ARHIVSKE IN DRUGE ZNANSTVENE RAZISKAVE V BOSNI IN HERCEGOVINI

Izvleček

Namen: Razpad Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), kompleksne zvezne države, se je zgodil v zahtevnih političnih in vojnih razmerah v zadnjem desetletju 20. stoletja. Proces nasledstva se je razširil na vsa področja, vključno z državnim in drugim arhivskim gradivom, ter je bil zaznamovan z nerazumevanjem in ovirami, ki so vplivale na arhivsko stroko.

Metode: Članek analizira pravni in praktični okvir arhivskega nasledstva, vzpostavljen s Sporazumom o vprašanjih nasledstva (2001), zlasti z Dodatkom D, ki ureja arhivsko področje. Študija temelji na pregledu mednarodnih sporazumov, nacionalnih ukrepov za izvajanje in razpoložljive dokumentacije držav naslednic, s posebnim poudarkom na Bosni in Hercegovini.

Rezultati: Ratifikacija sporazuma s strani vseh držav naslednic je okrepila prizadevanja za njegovo izvajanje. Vendar pa je napredek neenakomeren in nepopoln, saj je celoten proces tudi tri desetletja pozneje še daleč od uresničitve. Preglednost izvajanja ostaja omejena, Bosna in Hercegovina pa se sooča s posebnimi izzivi pri dostopu do relevantnega arhivskega gradiva in njegovem upravljanju.

Razprava: Članek izpostavlja ovire za popolno izvajanje Sporazuma, vključno s politično zapletenostjo in pomanjkanjem usklajenega mednarodnega nadzora. Poudarja pomen arhivskega gradiva, ki je predmet nasledstva, tako za arhivsko prakso kot za znanstvene raziskave, ter izpostavlja potrebo po boljši meddržavni sodelovanju in večji preglednosti med državami naslednicami.

Ključne besede: nasledstvo, Dodatek D Sporazuma o vprašanjih nasledstva, državni arhivi, arhivski fondi, Arhiv Jugoslavije, SFR Jugoslavija, Bosna in Hercegovina, Arhiv Bosne in Hercegovine, arhivska služba Bosne in Hercegovine.

UVODNE NAPOMENE

Uzroci raspada SFRJ na četiri nezavisne države – bivše socijalističke republike (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Makedonija) i petu Saveznu Republiku Jugoslaviju (SRJ) koju su formirale Srbija i Crna Gora 1992. godine, su višestruki, a praćeni su ogromnim posljedicama: ljudskim, materijalnim i kulturnim stradanjima. U Bosni i Hercegovini je taj proces prošao kroz četverogodišnju ratnu kataklizmu i ostavio najteže posljedice. Osim toga njena geostrateška pozicija, nacionalna i konfensionalna struktura, kultura i tradicija, činili su je konstantno važnom za njene susjede, što je neminovno ostavilo traga i na karakter njenog kulturno-historijskog naslijeđa u kojem je najrelevantnija arhivska građa. Njenoj disperziranosti i usmjerenosti prema centrima Jugoslavije, bitno su doprinijeli i unitarno-monarhistički i mono-partijski socijalistički sistem, svaki na osoben način. Kada se sve to ima u vidu, postaje jasnije zašto je sukcesija arhivske građe eks Jugoslavije posebno zahtjevna i značajna za Bosnu i Hercegovinu, za arhivska i druga znanstvena istraživanja.

HISTORIJSKO ISKUSTVO

Nakon završetka Prvog svjetskog rata na području poražene Austro-Ugarske nastalo je više država koje su, pored ostalog, bile zainteresirane za arhivsku gradju centralnih institucija Monarhije, kao i za povrat opljačkane arhivske građe sa svoje teritorije. Pravo na povrat obje ove vrste arhivske građe, između Austrije i drugih zemalja utvrđeni su međunarodnim i bilateralnim ugovorima, među kojima je Rimski konvencija o arhivima iz 1922. godine (Nagy, 1951: 14). Pošto ova konvencija nije dala očekivane rezultate, naredne godine su na osnovu Sent Žermenskog ugovora Austrija i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca sklopile (26. juna 1923.) poseban sporazum o vraćanju svih akata, dokumenata (upravnih, finansijskih, vojnih, sudskih i dr.), isprava, planova i dugih vrsta arhivske i druge građe, kako sa teritorija koje su bile u njenim granicama do početka rata, tako i onog odnijetog sa u ratu zaposjednutog područja.² Međutim, realizacija odredaba ovoga sporazuma trajala je veoma dugo, sve do 1991. godine.

Razloga za to bilo je svakako više. Po mnogima odgovornost je na nonšalantnom odnosu monarhističke Jugoslavije, zatim Anšlus Austrije 1938. godine, te vrijeme

2 Sporazum je objavljen u Rastić, 1997, 38-50.

Drugog svjetskog rata kada je arhivska građa sa područja Jugoslavije u ogromnim količinama ponovo opljačkana i odvezena u Beč i druge destinacije, tako da je poslije rata nastala etapa njene restitucije. Sa jugoslovenske strane probleme su stvarale nepotpune i neprecizirane liste potraživanja (pravljene na osnovu dostupnih inventara i sl. a ne na osnovu konkurentnih istraživanja), zatim odsustvo evidencija o već preuzetim arhivskim fondovima uslijed čega su konstantno i bezuspješno isti potraživani, nedostatak arhivskih stručnjaka idr. Otuda su se događali nonsensi tipa: Bosna i Hercegovina je imala najmanja potraživanja od svih ostalih jugoslovenskih pokrajina (što je nesrazmjerno realnom stanju), dok je Austrija imala najviše potraživanja upravo prema Bosni i Hercegovini, što i jeste historijska realnost. Ove slabosti bosanskohercegovačke strane, posljedica su nedovoljno razvijene arhivske službe, što je rezultiralo u površnosti zahtjeva, pa i u ponavljanju zahtjeva za fondovima koji su se, kako se kasnije pokazalo, već nalazili u Arhivu Bosne i Hercegovine.³

Pregovori o potraživanju i preuzimanju arhivske građe su itenzivirani iza Drugog svjetskog rata, potom šezdesetih godina te posljednji put 1975. godine. Zahvaljujući istraživanjima stručnjaka jugoslovenski (i bosanskohercegovački) zahtjevi su bili sve brojniji, značajniji i precizniji, tako da je vrijeme pokazalo da se pitanja ove vrste ne mogu rješavati brzo i cjelovito, već da je za adekvatna istraživanja potrebno puno stručnog znanja, truda i vremena. To potvrđuju jugoslovenske liste potraživanja koje su zahvaljujući istraživanjima u austrijskim arhivima svojih stručnjaka, bile sve kompletnije. Uporedo sa ovim u BiH je proveden projekat Komplementnog istraživanja arhivske i bibliotečke građe iz 1975. godine, kojim su obuhvaćeni i austrijski arhivi, iz kojih je tada prikupljena zbirka dokumenata (Madžar, 1986, 51–56).

Kada se analiziraju tok i problematika na provođenju arhivskog sporazuma iz 1923. godine i potom restitucije arhivske građe između Austrije i Jugoslavije (1919–1991), može se konstatirati da je Jugoslavija, a u okviru nje ponajviše Bosna i Hercegovina, dobila vrijednu arhivsku građu. Pri tome su došle do izražaja slabosti jugoslovenske (i bosanskohercegovačke) strane koje su bitno uticale na tok i rezultate, među kojima su najbitnije: neadekvatno angažiranje države, nedo-

3 U sklopu jugoslovenskog zahtjeva je npr. bosanska strana insistirala na preuzimanju fonda Bosanskog odjeljenja Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, dok su potraživanja iz fondova ostalih ministarstava centralne vlade bila minorna. Iza rata, 1948. godine, iz Beča je preko Beograda u Sarajevo dopremljeno nekoliko vagona građe Zemaljske vlade (ZV) i Zajedničkog ministarstva finansija (ZMF). Međutim, i dalje je potraživana arhivska građa ZV, za koju se kasnije pokazalo da se nalazi u podrumima Arhiva BiH, a fond ZMF je do kraja ostao predmetan (Rodinis, 2015, 59–71).

statak odgovarajućih arhivskih znanja i nedovoljno angažiranje arhivske struke. Treći krupan nedostatak, koji korespondira sa drugim, je činjenica da preuzeta arhivska građa nije adekvatno pohranjena, nije evidentirana, niti arhivistički sređena i obrađena, tako da se ni danas, nažalost, ne zna pouzdano šta je sve preuzeto i da li je i u kojoj mjeri korišteno.⁴ Kada se svemu tome doda činjenica da je značajan dio te građe stradao u požaru 2014. godine, onda se postavlja pitanje svrsishodnosti njenog preuzimanja (iz sigurnijih u manje sigurne centre), pojedinačne i institucionalne odgovornosti, što se, bez sumnje, kosi sa osnovnim postulatima arhivske struke i etike.

PRIPREME ZA SUKCESIJU I DONOŠENJE SPORAZUMA 2001. GODINE

Proces sukcesije⁵ SFR Jugoslavije započeo je kada i njena disolucija 1991. godine, a pravno usmjerenje je dobio odlukom arbitražne Badinterove komisije da se zemlja nalazi u fazi disolucije a ne secesije.⁶ Države sukcesori: Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Makedonija, uključujući i Saveznu Republiku Jugoslaviju koju su činile Srbija i Crna Gora, su zasebno i u međusobnoj koordinaciji, započele pripreme za sukcesiju na svim sektorima – pa i na planu sukcesije arhivske građe bivše države. Zbog četvorogodišnjeg ratnog sukoba Bosna i Hercegovina je u prvim godinama tog pripremnog razdoblja imala brojne otežavajuće okolnosti u poduzimanju i provođenju aktivnosti na tom planu, ali je, ipak, ostala sudionikom toga procesa.

Proces sukcesije SFRJ je pokrenut na Međunarodnoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji 1992. godine, a na osnovu „Konvencije o sukcesiji država u odnosu na državnu svojinu, arhive i dugove“ usvojenoj u Beču 8. 04. 1983. godine (Bečka

4 O ovom trećem problemu jedan od istraživača ove problematike, zaposlenik (jedno vrijeme i zamjenik direktora) Arhiva BiH Andrej Rodinis, je između ostaloga zapisao: „No, o tome što je iz Austrije predato Bosni i Hercegovini do sad se nije pisalo, pa je i samo gradivo ostalo nepoznato. Zapravo, nikad nije niti postojala neka posebna cjelina gradiva preuzetog iz Beča, pod bilo kakvim nazivom. (...) Danas je pak najteže odgovoriti na pitanje za što je to gradivo prikupljano? Za vrijeme jednoga istraživanja tijekom 2013. godine, autor ovoga teksta na nekim paketima nalazio je plombe, kojima su oni zatvarani u Beču prilikom samih primopredaja iz osamdesetih godina, što govori da preuzeti dokumenti uopće nisu korišteni kroz tri desetljeća. (...) Nakon što je zahvaćeno požarom (7. 02. 2014. – primj. A.K.), ni danas nismo u mogućnosti dati konkretniji pregled i sadržaj tih akvizicija“. (Rodinis, 2015, 59–71).

5 Riječ „sukcesija“ vodi porijeklo od latinske riječi „successio“ koja znači „nasljeđivanje“ ili „nasljedstvo“. Sa aspekta međunarodnog prava, ovaj termin označava prenošenje prava i obaveza jedne države (države prethodnice) na drugu državu (državu sukcesora). (Ukropina, 2013, 356).

6 Arbitražna komisija, na čelu sa Francuzom Robertom Badinterom, formirana na Mirovnoj konferenciji o eks Jugoslaviji, u mišljenju broj 10 od 10. 07. 1992. godine zaključila je da je Savezna Republika Jugoslavija nova država i da se ne može smatrati jedinim sljednikom SFRJ. Isti stav je zauzelo i Vijeće sigurnosti UN-a. (Zahirović & Vržina, 2012, 13).

konvencija), uključujući i sve druge dokumente, upustva i rezolucije koje su nekoliko godina ranije donijeli organi UNESCO-a i Međunarodnog arhivskog vijeća (MAV-a), te Bečku konvenciju o sukcesiji države u odnosu na ugovore od 23. 08.1978. godine.

Evropska unija (EU) je na samom početku disolucije SFRJ ukazala na značaj arhiva za sukcesiju država kao čuvara svjetske kulturne baštine. Formirana je posebna podgrupa za arhive, koja je na više sastanaka u toku 1992. i 1993. godine (Brisel, Ženeva, Beograd, Brisel) brusila stavove i principe na kojima bi se zasnivala sukcesija državnih arhiva. U ovoj fazi pregovora je došlo do zajedničkih stavova, uz određene rezerve SRJ, da se, analogno aktuelnim međunarodnim propisima i iskustvima, sukcesija arhiva temelji na tri principa: provenijencije, slobodne pertinencije i zajedničke baštine.⁷

Poslije duže pauze započeli su 2000. godine intenzivni pregovori pod okriljem OHR-a, a na bazi novog prijedloga kojeg je pripremio specijalni pregovarač Arturs Wotts. Nakon niza sastanaka na kraju 2000.- te i u prvim mjesecima 2001. godine, te pojedinačnih sastanaka sa predstavnicima zemalja slijednica, u Beču je 21. 06. 2001. godine potpisan Sporazum o sukcesiji bivše Jugoslavije,⁸ od strane ministara vanjskih poslova svih pet zemalja slijednica, koji je stupio na snagu nakon ratifikacije potpisnica. Sporazum sadrži sedam aneksa, od kojih se Aneks D odnosi na sukcesiju arhiva. U njemu je utvrđeno da je predmet sukcesije „državni arhiv SFRJ“,⁹ da će se sukcesija vršiti na osnovu tri osnovna načela: provenijencije, funkcionalne pertinencije i zajedničke baštine. Predviđeni su rokovi za određene aktivnosti (postizanje sporazuma o podjeli arhiva bivše SFRJ, podnošenje spiskova arhivske građe za preuzimanje, odnosno spiskova za zajedničko

7 U sklopu priprema za sukcesiju Vlada Republike Bosne i Hercegovine je septembra 1992. godine osnovala radnu grupu „Arhivi“, koja je zajedno sa još pet radnih grupa (za različite oblasti), u okviru Direkcije za poslove državne sukcesije, radila na pripremama sukcesije. Nosilac tih poslova je bio Arhiv BiH, koji se na tom zadatku susretao sa brojnim poteškoćama materijalne, prostorne, kadrovske i u uslovima agresije izražene sigurnosne prirode. Ipak, direktor Arhiva kao rukovodilac grupe je učestvovao na nekim od sastanaka predstavnika zemalja sukcesora, iznio stajališta Vlade RBiH i struke o konkrentnim pitanjima sukcesije, o potrebi dostupnosti arhivske građe u arhivima Beograda u cilju izrade što cjelovitijih i preciznijih lista potraživanja itd. Animirani su svi arhivi i važnije registrature za učešće na izradi lista potraživanja o čemu je obavještavana Komisija za sukcesiju Međunarodne konferencije o SFRJ. U toj prvoj fazi dogovora (do 1993.) učesnici dogovora su postigli saglasnost o 14 tačaka Sporazuma, osim što su na neke od njih iskazali neslaganja predstavnici SRJ. (Kovačević, 1994, 35–43; Kožar, 1995, 186–190).

8 Sporazum je objavljen u *Službenom glasniku BiH*, broj 43/01.

9 Pod arhivskom građom bivše SFRJ podrazumijevaju se svi dokumenti „bilo kojeg datuma ili vrste, bez obzira gdje se nalaze, koji su nastali ili primljeni od strane SFRJ (ili bilo koje konstitutivne strukture bivše države od 1. 12. 1918.) u procesu izvršavanja njenih funkcija i koji su 30.06. 1991. godine pripadali SRJ u skladu s njenim unutrašnjim zakonodavstvom“. (Član 1 *Aneksa D Sporazuma o sukcesiji bivše SFRJ*).

naslijede i dr.). U cilju praćenja aktivnosti na realizaciji Sporazuma formiran je Stalni zajednički odbor visokih predstavnika koji čini po jedan član iz svake zemlje potpisnice Sporazuma, a svaka potpisnica je dužna formirati svoje Zemaljske odbore.

POTEŠKOĆE U PRIMJENI ANEKSA D SPORAZUMA

Sporazum su ratificirale sve zemlje slijednice zaključno sa 3. 06. 2004. godine, kada ga je posljednja ratificirala Republika Hrvatska. Međutim, i prije ratificiranja su zemlje slijednice, tačnije njihovi državni arhivi, nastavile aktivnosti na provođenju Sporazuma. Između ostaloga i Bosna i Hercegovina je imala svoj državni arhiv (Arhiv BiH) koji je jedino, od svih republičkih institucija kulture, nauke i umjetnosti, opstao kao državna ustanova u postratnoj BiH što je verifikovano donošenjem odgovarajućeg zakona,¹⁰ a što je u složenoj dejtonskoj strukturi vlasti BiH, značajno olakšalo rad na provođenju sukcesije. Vijeće ministara BiH je zadužilo Arhiv BiH za stručne poslove na realizaciji Aneksa D Sporazuma o sukcesiji arhiva.

Međutim, ubrzo po zaključenju Sporazuma, ne čekajući na konačnu ratifikaciju, započele su stručne aktivnosti na nivou direktora državnih arhiva i pojedinih arhivskih eksperata zemalja sukcesora o stručnim načelima na provođenju sukcesije. Prvi sastanak direktora državnih arhiva BiH, Hrvatske, Makedonije i Slovenije održan je u Sarajevu već u decembru 2001. godine.¹¹ Naredni sastanak održan je marta 2002. u Beogradu na kojem su učestvovali direktori svih pet državnih arhiva, na kojem je direktor Arhiva Jugoslavije (AJ) odbio skoro sve prijedloge četiri direktora iz decembra 2001. uglavnom pod izgovorom da se na sukcesiji može raditi tek nakon ratifikacije Sporazuma. Moguće da se radilo o namjernom odugovlačenju priprema za sukcesiju. Do ratifikacije Sporazuma održano je još nekoliko sastanaka direktora četiri državna arhiva, i dato više korisnih prijedloga za ubrzanje procesa sukcesije, ali do bitnijih promjena nije došlo. Nakon ratifi-

¹⁰ Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik BiH*, br. 15/01. Opstanku Arhiva BiH značajno su doprinijele aktivnosti Društva arhivskih radnika BiH, koje je nakon rata obnovilo rad arhivske službe i insistiralo na opstanku državnog arhiva (organiziralo savjetovanja, seminare, međunarodnu arhivsku podršku i dr.).

¹¹ Na tom sastanku, od 11. 12. 2001., direktori četiri državna arhiva zauzeli su neka zajednička stajališta o provođenju sukcesije, među kojima: da se pri Zajedničkom odboru za sukcesiju formira Odbor za arhive, da arhivi intenziviraju rad na kompletiranju lista potraživanja, da se omogućí nesmetan pristup Arhivu Jugoslavije (AJ) i drugim saveznim arhivima, te da se pri AJ osigura prostor za rad eksperata država slijednica gdje bi vlastitom tehnikom mogli kopirati arhivsku građu, zatim o modalitetima preuzimanja ili snimanja građe Jugoslovenske narodne armije (JNA) i Službe državne bezbjednosti (SDB) itd

kacije Sporazuma održan je sastanak predstavnika četiri državna arhiva (osim AJ) u Sarajevu 17. i 18. 06. 2004. na kojem su usvojeni nešto prošireni zaključci sa sastanka iz decembra 2001. godine sa insistiranjem na uređenju pitanja instituta „zajedničke baštine“. To pitanje je konačno uobličeno na sastanku direktora svih državnih arhiva oktobra 2004. godine u Sarajevu, tako što je urađen prijedlog ugovora o zajedničkom naslijeđu i o drugim pitanjima u vezi implementacije Sporazuma (Aneksa D). Međutim, taj prijedlog je odbio da potpiše direktor AJ (Matič, 2012, 22–32).

Nakon niza neuspjelih nastojanja da se urede i stručno odrede suštinska pitanja sukcesije, među kojima su pitanja građe Vojnog arhiva u Beogradu i pitanje instituta zajedničke baštine, došlo je do zastoja u dogovaranju, pa su se sva pitanja sukcesije rješavala bilateralnim sporazumima država sukcesora sa SRJ, odnosno Arhivom Jugoslavije. Najzad je 15. 04. 2011. godine došlo do zajedničkog sastanka direktora pet državnih arhiva zemalja nasljednica u Beogradu. Razgovarano je o postupcima kršenja Sporazuma i mjerama za prevazilaženje postojećeg stanja. Prihvaćeni su zajednički zaključci, među kojima: da sa danom sastanka započinje proces provođenja Aneksa D Sporazuma o sukcesiji, da je potrebno izraditi popis fondova i zbirki koji čine državni arhiv SFRJ, da države nasljednice sačine popis fondova i zbirki građe koju potražuju u originalu ili kopijama, da Vojni arhiv, Diplomatski arhiv i Arhiv Jugoslavije otklone postojeće barijere pristupu arhivskoj građi, da države slijednice razmjenjuju međusobno spiskove fondova i zbirki koje potražuju (u originalu ili kopijama) i da se međusobno informišu o istraživanjima u SFRJ, te „da se pripremi projekat digitalizacije arhivske građe koja je od zajedničkog interesa za sve strane i za koji bi dobili sredstva iz evropskih fondova“ (Matič, 2012, 22–32).

Za pripremu i provođenje aktivnosti na sukcesiji arhivske građe bivše SFRJ od strane Vlade RBiH zadužen je Arhiv BiH, kao državni arhiv, kako je to urađeno i u drugim državama sukcesorima. Nakon okončanja rata u dejtonskoj BiH uspostavljena su odgovarajuća tijela za provedbu Sporazuma po svim njegovim aneksima. Formiran je Zajednički odbor za provedbu Sporazuma, čiji je član direktor Arhiva BiH, kao jedan od sedam članova (za svaki aneks po jedan član).

Za istraživanje arhivske građe koja je prednet sukcesije formiran je stručni tim.¹² Arhiv BiH je još u toku ratnih 1992. i 1993. poduzimao aktivnosti na izradi Liste potraživanja i Liste arhivske građe u arhivima (i registraturama) BiH koja bi mogla biti predmet sukcesije, a putem cirkularnih pisama i upitnika ustanovama i institucijama, među kojima i regionalnim arhivima. Vođene su evidencije o stradalnoj arhivskoj građi, u arhivima i registraturama, o ugroženoj i oštećenoj građi koju je neophodno konzervirati, restaurirati ili mikrofilmovati (Kovačević, 1994, 38–39). Ove aktivnosti su koordinirane uglavnom sa državnim arhivima Slovenije i Hrvatske. Sporazum o saradnji Arhiv je potpisao sa svim zemljama sukcesorima. Od posebnog značaja je bilo kompletiranje Lista potraživanja relevantne arhivske građe koja je predmet sukcesije iz arhiva bivše države (Novaković, 2017, 11–18), koja se nalazi na području Srbije, ponajviše u Arhivu Jugoslavije, sa podacima o nazivu fonda/zbirke, obavještajnog pomagala, po kojem osnovu (principu, načelu) i u kojem obliku se građa potražuje (original, kopija) i dr. (Primjer strukture podataka za jedan fond/zbirku iz Liste potraživanja donosimo u prilogu) (Zahirović & Vržina, 2012, 16).

Tabela 1: Struktura podataka u Listi potraživanja za svaki fond / zbirku koji se potražuju (Novaković, 2017, 18).

Arhiv Jugoslavije, Beograd, SCG	
Fond/zbirka	Generalna direkcija metalurgije Vlade FNRJ
Ob. pomagalo	popis
Vrsta	kopije
Osnova	zajednička baština (čl. 6)
Traže se kopije, mikrofilmski snimci arhivske građe koja se odnosi na BiH	

Arhiv BiH je Listu potraživanja kompletirao i predao 2006. godine. U fokusu istraživanja su fondovi i zbirke Arhiva Jugoslavije, Vojnog arhiva, Diplomatskog arhiva Srbije, Arhiva Vojnoistorijskog instituta (o čijoj građi nisu postojali neophodni podaci), te o građi Jugoslovenske kinoteke. Sa svima je Arhiv uspostavio neki vid saradnje: sa Arhivom Jugoslavije je potpisan Protokol o saradnji (2007), sa Diplomatskim arhivom je uspostavljen kontakt tako da su istraživanja

¹² U BiH je provedba Sporazuma o sukcesiji u nadležnosti Ministarstva finansija u Vijeću ministara BiH, pri kojem djeluje poseban sektor za sukcesiju. Ministar ovog ministarstva je član Stalnog odbora zemalja sukcesora. Vijeće ministara donosi odluku o imenovanju članova zajedničkih tijela i pregovaračkih timova za sprovođenje Sporazuma o pitanjima sukcesije (Novaković, 2017, 22–43).

započeta 2008. godine, sa Vojnim arhivom usaglašen je Sporazum o saradnji, sa Jugoslovenskom kinotekom je napravljena Promemoria o saradnji u okviru FI-AF-a, ugovorena razmjena informacija i stručna pomoć, ali nije riješeno pitanje naknade za čuvanje i održavanje filmova. Doima se da su to bili značajni pomaci u pripremi za realizaciju konkrentnih istraživačkih poslova, posebno kada se ima u vidu neadekvatno kadrovsko stanje Arhiva BiH.

REZULTATI SUKCESIJE OD ZNAČAJA ZA ARHIVSKA I DRUGA ZNANSTVENA ISTRAŽIVANJA

Arhivska istraživanja na planu sukcesije arhivske građe obavljao je Arhiv Bosne i Hercegovine, za šta je formiran tim istraživača, nazivan timom eksperata, koji su, koliko se zna, činili uglavnom zaposlenici Arhiva, u kojem su bili arhivisti sa kraćim ili nešto dužim arhivističkim iskustvom. Povremeno su kooptirani i neki arhivisti, manje po znanju a više po podobnosti, iz drugih arhiva. Umjesto mobilizacije najstručnijih arhivista iz cijele arhivske službe BiH, sav posao se sveo na uzak krug najpodobnijih. Dinamika, sadržaji i rezultati istraživanja su bili, bar prema arhivskoj javnosti, najblaže rečeno nedovoljno transparentni, pa ni Godišnji izvještaji koje je Arhiv podnosio Ministarstvu, nisu dopirali do arhivske službe – bar u formi informacije na godišnjim savjetovanjima, na web sajtu i sl. Objavljena su svega dva već citirana teksta (jedan u formi informacije i jedan u formi priloga), oba u *Glasniku Arhivističkog udruženja BiH*, brojevi 42 (2012.) i 47 (2017), a u ovoj 2025. godini je u vezi sa sukcesijom u sferi arhiva izdato i jedno saopćenje („informacija za javnost“) na web sajtu Arhiva BiH, koje su dijelom prenijeli i mediji.¹³

Koji su sve rezultati postignuti na istraživanju, kopiranju i preuzimanju arhivske građe iz Srbije po osnovu sukcesije, na osnovu raspoloživih saznanja nije moguće brojčano komparirati, iz razloga što su jedinice mjere različite (dokument, kopija,

13 Radi se o već citiranoj Informaciji autora Š. Zahirovića i D. Vržine, direktora i zamjenika direktora Arhiva BiH, te o citiranom prilogu Š. Novakovića, zamjenika direktora. Saopćenje na web sajtu Arhiva , dato je u formi odgovora, odnosno informacije za javnost, aktuelne direktorice Danijele Mrda članu Predsjedništva BiH Denisu Bećiroviću, a povodom informacije koja se pojavila u medijima o njegovom prijedlogu „da se na redovnoj sjednici Predsjedništva uvrsti i razmotri prijedlog zaključaka o pokretanju konkrentnih aktivnosti s ciljem omogućavanja BiH ostvarivanja uvida u arhive SFRJ i preuzimanja originala i kopija koje pripadaju BiH“. Kazala je da Arhiv radi na kopiranju i digitalizaciji arhivske građe koja podliježe sukcesiji i da se o tome redovno dostavljaju izvještaji Vijeću ministara i Ministarstvu finansija i trezora. Navela je zbirne rezultate dosadašnjih poslova (istraživanje i preuzimanje), kao i to da materijalne i prostorne mogućnosti diktiraju dinamiku istraživanja i preuzimanja koja će, kako ističe, trajati godinama. (<https://arhivbih.gov.ba>).

mikrofilm, digitalna kopija, stranica, list). Prema prvoj za arhivsku javnost iznijetoj informaciji (Zahirović & Vržina, 2012, 16–17)¹⁴ navodi se da su „iz arhivskih fondova koji su zajednička baština istraženi, izdvojeni i kopirani dokumenti iz sljedećih arhivskih fondova“:

- Ministarstvo privrede Kraljevine Jugoslavije (1919-1940) – kopirano 25.747 dokumenata,
- Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije (1919-1940) – kopirano 2.365 dokumenata,
- Ministarstvo trgovine i industrije – kopirano 4.800 dokumenata,
- Ministarstvo vera KSHS – kopirano 3.429 dokumenata,
- Državni savjet Kraljevine Jugoslavije – kopirano 68 dokumenata,
- Kraljev dvor (1918-1941) – kopirano 1.200 dokumenata,
- Ministarstvo građevina K.J. – kopirano 2.400 dokumenata,
- Ministarstvo poljoprivrede i stočarstva (Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNRJ) – kopirano 4.518 dokumenata,
- Ministarstvo elektroprivrede FNRJ (1947-1950) – kopirano 6.586 dokumenata,
- Ministarstvo saobraćaja FNRJ (1944-1951) odjeljenje gradnje željeznica – kopirano 3.909 dokumenata,
- Ministarstvo inostranih poslova FNRJ (1946-1948) – kopirano 676 dokumenata“.

Ukupno je prema ovim podacima iz 11 fondova **kopirano 55.698 dokumenata**. Iako autori nisu naznačili o kakvoj se vrsti kopija radi, u njihovom usmenom izlaganju je naznačeno da su to kseroks kopije o čemu se na savjetovanju polemiziralo sa aspekta njihove trajnosti i uopće optimalnosti takvoga pristupa.

Autori dalje navode da su **istražene** sljedeće arhivske zbirke: „Svetislav T. Milosavljević (1929-1937), Milan Stojadinović (1919-1941), Rodoljub Čolaković (1962-1981), Milutin S. Morača (1941-2001), Politički osuđenici u kaznionicama (1919-1945), Jugoslovenski dobrovoljci u Španskom građanskom ratu (1936-1939).“ Ovi navodi su isuviše uopćeni: nema podataka o količini građe, vrsti kopiranja i o preuzimanju, što je jedna od značajnih manjkavosti ove Informacije.

Autori su u Informaciji naveli da su „Od Službenog lista Srbije u elektronskom obliku **preuzeti** međudržavni sporazumi potpisani od 1945. do 1991. godine“.

14 Informaciju su autori podnijeli na Savjetovanju arhivskih radnika BiH u Bijaću 2012. godine koja je potom objavljena u Glasniku AU BiH, broj 42, Sarajevo, 2012, 13–21.

Na kraju Informacije autori su u podnaslovu „Preuzimanje originalnih dokumenata“ napisali : „U saradnji sa Arhivom Jugoslavije iz fonda Arhiva CKSKJ **pripremljena je za preuzimanje** (u originalu) sljedeća arhivska građa: Kongresi KP SKBiH (1948-1974), Konferencije KP SKBiH (1950-1973), Sjednice CK SKBiH (1947-1973), Savjetovanja u CK SKBiH (1970), Sjednice Politbiroa CK SKBiH (1949-1952), Sjednice IK CK SKBiH (1952-1968), Narodna komisija SK BiH (1972-1973), Kontrolna statutarna komisija SK BiH (1959-1974). Ukupna količina pripremljene originalne građe je **70 registratora i 12 svežnjeva**“.

Što se tiče tehničke opreme autori navode da je Arhiv „nabavio potrebnu tehničku opremu za kvalitetniji rad na poslovima arhiviranja i brzom i efikasnom radu na kopiranju, skeniranju i mikrofilmovanju arhivske građe bivših saveznih organa i institucija“. Opremu su donirale: Vlada Kraljevine Holandije i Ministarstvo odbrane Kraljevine Norveške (za digitalizaciju).

Kada se analiziraju i sumiraju podaci iz ove Informacije, dobija se sljedeći rezultat: iz 11 fondova iz Arhiva Jugoslavije i Arhiva Srbije **kopirano** je 55.698 dokumenata, **istraženo** je šest arhivskih zbirki, iz Arhiva CK SKJ je **pripremljeno za preuzimanje** (u originalu) 70 registratora i 12 svežnjeva, te od Službenog lista Srbije **preuzeti** u elektronskom obliku međunarodni sporazumi (1945–1991) (Zahirović & Vržina, 2012, 16–20). Dakle, osim elektronskog oblika međunarodnih sporazuma, do 2012. godine nije preuzeta, već samo „istražena, pripremljena za preuzimanje i kopirana“ arhivska građa. Rezultati svega toga truda trebali su uslijediti u narednom periodu, što je, vjerovatno, pored ostalog zavisilo od osiguranja smještajnih uslova u Arhivu. Međutim, od značaja za dalje aktivnosti na planu realizacije Aneksa D su naznake autora Informacije o „prioritetima daljih aktivnosti“, kojima su predviđena istraživanja iz sljedećih fondova: Ministarstva K SHS kao i saveznih zavoda bivše Jugoslavije, Saveznog zavoda za statistiku, Zavoda za urbanizam, Zavoda za zdravstvenu zaštitu, Jugoslovenske kinoteke, Saveznog geološkog zavoda, Vojnoistorijskog instituta (katastar vodnih objekata na teritoriji BiH i dr.), Građevinske službe komande vazduhoplovnih snaga, Instituta „Jaroslav Čarni“, Privredne komore Jugoslavije, Vojnog arhiva, Zajednice Jugoslovenskih željeznica, Arhiva Jugoslavije (građa Vlade FNRJ – savezne uprave, građa sekretarijata SIV-a – uprave, direkcije, komisije). U nekim od naznačenih fondova će se nastaviti istraživanja a u nekima započeti. Posebno se in-

sistira na dopuni postojeće Liste potraživanja koja sadrži 366 stranica. Naznačeni planovi i prioriteti se doimaju ambicioznim, ali isuviše uopćenim i otuda više nalikuju na aproksimativni spisak želja, što će, djelimično ili u cjelosti potvrditi objavljeni rezultati istraživanja nakon pet godina.

Naime, naredne rezultate objavio je Š. Novaković u citiranom članku iz 2017. godine. Autor donosi dva tabelarna pregleda: za istraženu i preuzetu arhivsku građu nastalu između dva svjetska rata i za građu socijalističkog perioda. Obje tabele donosimo u nastavku teksta (Zahirović & Vržina, 2012, 16–20).

Tabela 2: Građe nastale između dva svjetska rata

Naziv fonda	Razdoblje	Broj listova
Ministarski savjet Kraljevine Jugoslavije	1918-1941.	243
Ustanove agrarne reforme Kraljevine Jugoslavije	1919-1941.	2.351
Španjolski građanski rat i španski dobrovoljci	1936-1939.	1.749
Ministarstvo građevina	1927-1941.	4.093
Ministarstvo prometa	1929-1940.	479
Ministarstvo za agrarnu reformu	1919-1928.	829
Ministarstvo poljoprivrede i voda	1924-1940.	647
Ministarstvo vera	1926-1928.	3.420
Ministarstvo prosvete	1919-1940.	25.747
Ministarstvo industrije i rudarstva	1920-1940.	5.748
Kraljev dvor		2.185
Zbirka Milana Stojadinovića		2.858
Svega: 11 fondova i 1 zbirka		50.349

Prema u tabeli naznačenim podacima istraživano je 11 fondova i jedna zbirka dokumenata, te kopirano i preuzeto 50.349 listova. Ovi podaci se u odnosu na podatke iz Informacije 2012. godine značajno razlikuju, kako po broju istraživanih i preuzetih fondova i zbirki, tako i po količini istražene i preuzete građe. Između ostaloga od 7 istraživanih fondova koji se odnose na razdoblje između dva svjetska rata - naznačenih u Informaciji iz 2012. godine, u popisu iz 2017. godine postoji šest, mada nekima nisu isti nazivi, dok nema fonda Državni savjet Kraljevine Jugoslavije (68 dokumenata), a od sedam ranije naznačenih zbirki pominje se samo jedna (M. Stojadinovića), a jedna je prikazana kao fond (Španski građanski rat). Što se tiče plana prioriternih istraživanja utvrđenih 2012. godine, isti je samo djelimično ostvaren, Naime, istraživanjima narednih pet godina (do 2017) je obuhvaćeno pet novih fondova, od kojih većina nije na spisku prioriternih.

U potpunoj su nesrazmjeri brojčani pokazatelji o rezultatima istraženih i preuzetih jedinica iskazanih u dokumentima (2012) i listovima (2017). U više fondova je broj dokumenata istovjetan broju listova, što zasigurno ne odgovara stvarnosti. Naprimjer: Ministarstvo prosvete 25.747 dokumenata (2012), odnosno 25.747 listova (2017), ili Ministarstvo vera 3.420 dokumenata (2012) odnosno 3.420 listova (2017). Jasno je da broj dokumenata i broj listova apsolutno ne mogu biti istovjetni na naznačenim brojkama. Ako se pođe od moguće pretpostavke da su podaci u Informaciji orijentacioni (i ishitreni), a da su podaci iz Priloga rezultat istraživanja, odnosno korištenja iz u međuvremenu uspostavljenih evidencija, onda je, po logici stvari, vjerovatnoća tačnosti tih podataka znatno veća.

Autor Novaković (2017), također u tabelarnom pregledu donosi istovjetne podatke i za fondove iz perioda postojanja socijalističke Jugoslavije. I te podatke donosimo, između ostalog i u svrhu komparacije sa onima iz Informacije (2012) (Zahirović & Vržina, 2012, 16–20).

Tabela 3: fondovi socijalističkog razdoblja

Naziv fonda	Razdoblje	Broj listova
Direkcija građenja željeznica	1945-1953.	837
Privredni savjet Vlade FNRJ	1945-1953.	554
Savezna planska komisija	1945-1953.	2.368
Predsjedništvo Vlade FNRJ	1945-1953.	1.023
Glavna direkcija jugoslavenskih željeznica	1951-1953.	472
Ministarstvo industrije i rudarstva	1946-1950.	5.152
Ministarstvo poljoprivrede i stočarstva FNRJ	1946-1947.	1.725
Ministarstvo kolonizacije FNRJ	1945-1947.	272
Ministarstvo inozemnih poslova FNRJ	1946-1948.	676
Generalna direkcija crne metal.- Željezara Zenica	1948-1950.	819
Ministarstvo teške industrije FNRJ	1947-1950.	241
Ministarstvo prometa FNRJ	1945-1948.	10.827
Ministarstvo građevina FNRJ	1945-1948.	412
Ministarstvo elektroprivrede FNRJ	1945-1950.	9.250
Svega: iz 14 fondova je istraženo, snimljeno i preuzeto		34.628

Prezentirani podaci pokazuju da je iz 14 fondova socijalističkog razdoblja, istraženo, snimljeno i u Arhiv BiH preuzeto 34.628 listova arhivske građe. Radi se o arhivskoj građi iz prvih godina nakon rata (od 1945. do 1953.), što u istraživanjima ove vrste ima puni smisao, jer se poštuje hronologija. Međutim, kao i kod podataka

o preuzetoj građi iz međuratnog perioda, tako i kod podataka o istraženim fondovima i brojčanim pokazateljima preuzete građe iz socijalizma, ima neslaganja i netačnosti, mada neuporedivo manje. Tako je od svega četiri fonda iz 2012. istraživanje prošireno na 14 fondova do 2017. godine, što samo po sebi nije neobično, naprotiv. Nelogično je, međutim, to što je naznačeni broj dokumenata (2012) i listova (2017) u fondu Ministarstvo vanjskih poslova isti (u dokumentima i listovima) – u oba slučaja iznosi 676, mada zasigurno nije isti i obim građe. Podaci dalje pokazuju da jedino na ovom fondu nije iskazano brojčano povećanje, dok je na ostala tri fonda ono značajno, što znači da su istraživanja nastavljena. Međutim, među ranijim prioritetima nisu svi novoistraživani fondovi (njih 10), mada je i to u granicama očekivanja i mogućnosti, sobzirom na činjenicu da se o tome usaglašavaju dva arhiva, tako da se tu radi o više faktora koji se trebaju uskladiti kako bi se istraživanje provelo. Međutim, i pored svih nedorečenosti, nejasnoća i dilema, rezultati istražene i preuzete arhivske građe u sklopu provođenja Aneksa D su, sudeći po količini, značajni, ali se ne mogu okarakterizirati kao optimalni, između ostaloga i zbog toga što nisu bili optimalni ni uvjeti njegovog provođenja (oprema, prostor, kadrovi). Posebno je neprihvatljivo kopiranje u vidu kseroks kopija. Od kakvog je značaja sva ta arhivska građa posebno je i veoma važno pa i najvažnije pitanje. Na njega se za sada ne može dati adekvatan (izučen) odgovor, jer bi to zahtijevalo detaljniji uvid u istu. Jasno je, pak, da, između ostalog, na građi Vojnog arhiva, Vojnoistorijskog instituta i Jugoslavenske kinoteke, istraživanja nisu provedena u skladu sa planovima. Nisu poznate ni mogućnosti njene dostupnosti i korištenja. Transparentnost te vrste baca sjenku i na nivo postignutih rezultata.

Najnovije (iz jula 2025.) saznanje o dinamici i rezultatima provođenja Aneksa D Sporazuma, sadrži informacija koju je dala aktualna direktorica Arhiva BiH, D. Mrda, a u formi odgovora članu Predsjedništva BiH, D. Bećiroviću, na najavu o pokretanju pitanja provođenja sukcesije arhivske građe (informacija je plasirana u medijima).¹⁵ Direktorica između ostaloga navodi: “Riječ je o ogromnoj količini građe koja se nalazi u bivšoj SFRJ u periodu od 1918. do 1991. godine te će istraživanje i sukcesija tih fondova trajati godinama. U dosadašnjem procesu sukcesije arhiva kopirano je 123.330 dokumenata različitih fondova iz arhiva bivše SFRJ. (...) Naglasak je na digitalizaciji originala umjesto dosadašnje pra-

15 <https://arhivbih.gov.ba>.

kse da se originali prvo kopiraju i da se zatim radi digitalizacija“. Navela je da „u dosadašnjem procesu sukcesije digitalizovana su 133.152 dokumenta, ukupno 256.482 dokumenta“ te da „države nasljednice već neko vrijeme rade na ideji projekta zajedničke digitalizacije arhivske građe bivše SFRJ, a taj bi se proces odvijao u arhivima u Srbiji i sve bi države nasljednice preuzimale arhivsku građu u digitalizovanom obliku“. Navodi da su nadležni organi u BiH dali saglasnost za ovakav prisup, ali da je potrebna finansijska podrška svih zemalja nasljednica kao i međunarodne zajednice. Što se pristupa ovom pitanju od strane Arhiva BiH tiče, direktorica navodi da se za svaku godinu donosi Program rada i da se izvještaji podnose nadležnom ministarstvu. A što se načina rada tiče konstatira: „Arhiv BiH je 2016. godine dogovorio sa Arhivom Jugoslavije da nam besplatno ustupi prostor, te od tada Arhiv BiH na vlastitoj opremi digitalizuje dokumenta koja su od interesa za BiH. U skladu sa zaključkom Savjeta ministara smo intenzivirali te aktivnosti i samo u prošloj godini digitalizovali nešto više od 78.000 dokumenata“. Na kraju ove informacije direktorica konstatira: „Količina arhivske građe, stepen sređenosti i obrađenosti, očuvanost, kao i mjesto i uslovi smještaja i korištenja, materijalne mogućnosti, samo su neki od uslovljavajućih faktora koji poslu na realizaciji Aneksa D određuju kompleksnost i dugogdišnje trajanje“. ¹⁶

Navedeni podaci o preuzetim, kopiranim i digitaliziranim dokumentima (123.330 kopirano i 133.152 digitalizirano, ukupno 256.482 preuzeta dokumenta), nemogu se komparirati sa podacima iz 2012. odnosno 2017. godine. Naime, ne može se znati koliko je dokumenata u 84.977 listova u 2017. godini, niti se može znati koliko je listova u 256.482 dokumenta iz 2025. godine. Ipak, može se konstatirati da su istraživanja i preuzimanja arhivske građe po osnovu sukcesije nastavljena, ali ne i kojom dinamikom je to rađeno, te prema posljednjim sumarnim podacima ni iz kojih je to fondova rađeno. Također se ne može znati ni da li je sve ono što je kopirano i digitalizirano i preuzeto u Arhiv BiH, ili je privremeno ili trajno pohranjeno u nekim drugim arhivima o čemu postoje neke medijske informacije. Osim toga, statistika u ovom slučaju ne može biti bar jedino mjerilo vrijednosti urađenoga posla. Ono što bi se moglo okarakterizirati kao zabrinjavajuće su navodi direktorice Arhiva BiH da „zemlje nasljednice već neko vrijeme rade na ideji projekta zajedničke digitalizacije arhivske građe bivše SFRJ“, što znači da ova

16 <https://arhivbih.gov.ba>.

ideja plasirana od samog početka dogovaranja, još uvijek nije implementirana, što je otežavajuća okolnost za sva istraživanja zemalja slijednica. Ohrabrujući su, pak, navodi da Arhiv BiH obavlja digitalizaciju u prostorijama Arhiva Jugoslavije, na sopstvenoj opremi, te posebno da je kapacitet toga posla u 2024. godini iznosio preko 78.000 digitalnih kopija, što čini više od polovine svih dosadašnjih digitalnih kopija (oko 59%). Da li je to rezultat adekvatne organizacije i sinhronizacije procesa (istraživanje – kopiranje) ili pritiska od strane Vijeća ministara, posebno je ali itekako važno pitanje. Jer, ukoliko se radi o značajnoj dinamizaciji ukupnog procesa, očekivati je da će taj, po prirodi posla složen i obiman posao, znatno kraće trajati.

Ozbiljna manjkavost svih naznačenih istraživanja i u informacijama i radovima prezentiranih podataka, je to što se ne navodi plan odlaganja (smještaj, oprema, pregled fondova i zbirki, informativna sredstva i sl.) preuzete građe, te način i mogućnost korištenja za istraživače i druge korisnike i dr. To vjerovatno znači da najveći dio tih pitanja nije riješen, sa finansijskog i/ili arhivističkog aspekta, odnosno da će mogućnost njenog korištenja potrajati. U svakom slučaju to ne bi trebalo da znači ponavljanje historijskog iskustva sa preuzetom građom iz Bečkih arhiva, tj. da se ne zna šta je preuzeto i gdje je smješteno. Očito je da i na ovom, kao i na svim drugim aneksima Sporazuma o sukcesiji, BiH kasni u odnosu na sve druge zemlje sukcesore, posebno u odnosu na Sloveniju i Hrvatsku. Posebno je zabrinjavajuće što nisu otklonjeni nesporaazumi koji se tiču pristupu fondovima Vojnog arhiva, Vojnoistorijskog instituta i Jugoslovenske kinoteke, što se ne vrše dopune Liste potraživanja, što se ne radi na listi potraživanja iz BiH u ratu odnijete (opljačkane) arhivske građe, što se ne poseže za restitucijom te građe. Nedovoljna transparentnost procesa sukcesije, proizvodi brojne dileme, što bez sumnje utiče na dinamiku i kvalitet procesa. Ono što se propusti uraditi u toku redovnog procesa rada na sukcesiji, bit će teško, pa i nemoguće, popraviti u nekom naknadnom procesu. Toga mora biti svjesna država i struka, kao i svi oni kojih se ovaj proces tiče, a to je prije svega stručna i naučna, ali i šira bosanskohercegovačka javnost.

ZAKLJUČAK

Sukcesija SFR Jugoslavije je složen i dugotrajan proces. Odvija se u skladu sa Sporazumom o sukcesiji pet zemalja sukcesora iz 2001. godine, ratificiranim

2004. godine. Bosna i Hercegovina ima historijsko iskustvo iz sukcesije i ratifikacije arhivske građe sa Austrijom, (1918. do 1991.), koje joj može biti od koristi u aktuelnom procesu sukcesije SFRJ.

Određene pripreme države i društva za proces sukcesije u svim oblastima, pa i na planu arhivske građe, započele su disolucijom bivše SFRJ 1991. godine, prolazeći kroz brojna osporavanja, nesporazume i odgađanja. Nakon potpisivanja Sporazuma o sukcesiji 2001. godine, intenzivirane su aktivnosti zemalja sukcesora na njegovoj implementaciji, uz usklađivanje konkrentnih aktivnosti i sa odgovarajućim međunarodnim konvencijama, deklaracijama, upustvima i odlukama.

Sukcesija u oblasti arhiva, uređena Aneksom D Sporazuma, prolazila je kroz različite faze razgovora, dogovora i sporazuma među zemljama sukcesorima koje su vodili njihovi državni arhivi i stručni timovi. Nerijetko su se stavovi četiri zemlje (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Makedonija) razlikovali od stavova SRJ, odnosno Državne zajednice Srbije i Crne Gore, te nakon razdruženja Crne Gore (2006) Republike Srbije, u kojoj se (uglavnom u Beogradu) nalazi najveći dio arhivske građe koja je predmet sukcesije. Važan iskorak napravljen je prihvatanjem tri osnovna principa sukcesije: provenijencije, funkcionalne pertinencije i instituta zajedničke baštine. Sve zemlje sukcesori sačinile su Liste potraživanja, među kojima i Bosna i Hercegovina (2006), nakon čega se pristupilo intenzivnijoj realizaciji (istraživanja, kopiranja, preuzimanja).

Četverogodišnja ratna zbivanja (1991–1995) donijela su Bosni i Hercegovini brojna ljudska, materijalna i kulturna stradanja, koja su ostavila traga u svim oblastima djelovanja, pa otuda i u arhivskoj djelatnosti. Ipak, zahvaljujući aktivnostima arhivista, Arhiva BiH, više regionalnih arhiva i Društva arhivskih radnika BiH, stvorene su pretpostavke da se i ova djelatnost aktivno uključi u procese sukcesije, pripremama, potpisivanjem sporazuma, ratifikovanjem i učešćem u procesu sukcesije arhivske građe bivše SFRJ. Shodno svojoj poziciji u sistemima monarhističke i socijalističke Jugoslavije, te činjenici da je bila središte ratnih zbivanja u Drugom svjetskom ratu (1941–1945), kao i agresije u vrijeme disolucije SFRJ (1991–1995), sukcesija arhivske građe iz jugoslavenskih arhiva za državu BiH, za njeno društvo, kulturu i nauku, ima ogroman značaj. Međutim, realizacija toga posla, koja se mjeri stotinama arhivskih fondova i zbirki, odnosno hiljadama dokumenata, je složen i dugotrajan proces, koji zahtijeva apsolutnu sinergiju svih sudionika: države, struke,

međunarodnih naučnih, stručnih i drugih asocijacija. Iako je ta podrška u mnogo čemu nedostatna, arhivska služba, posebno Arhiv BiH kao nadležna institucija, od samog početka čini napore da uspješno odgovori tom složenom zadatku. Postignuti su značajni ali ne i optimalni rezultati. Istražena je, kopirana i preuzeta značajna arhivska građa, ali ista nije stavljena u funkciju znanstvenih i drugih potreba. Odsustvo transparentnosti toga posla (potraživanja, kopiranja, preuzimanja, izvještavanja i dr.) otežavaju analitički uvid u tokove i rezultate, bez čega nije moguće ni usmjeravati dinamiku i sadržaje daljih aktivnosti. Nesporno je, pak, da do toga mora doći, jer svoju neodgovornost niko ne može opravdati pred sudom historije. Nadati se da će to shvatiti svi sudionici sukcesije, prije svega arhivska struka, kao svog najvažnijeg civilizacijskog zadatka.

REFERENCE

Bečka konvencija o sukcesiji države u odnosu na ugovore, od 23. 08. 1978.

Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na državnu svojinu, arhive i dugove od 8. 04. 1983.

Brigović, I. (2016). Pregled arhivskoga gradiva o Domovinskom ratu u Bosni i Hercegovini koje je pohranjeno u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata. V S. Babić (ur.), *Radovi sa 49. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhivi i Domovinski rat“* (139–158). Plitvice: Hrvatsko arhivističko društvo.

Brguljan V. (1985). *Međunarodni sistem zaštite kulturnih i prirodnih dobara*. Beograd-Zagreb.

Kovačević, M. (1994). Sukcesija eks-Jugoslavije u oblasti državnih arhiva. *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 32, 35–43.

Kožar, A. (1995). *Arhivistika u teoriji i praksi*, Knjiga prva. Tuzla.

Kožar, A. (1997). Prvo poslijeratno savjetovanje arhivskih radnika Bosne i Hercegovine i Konferencija arhivskih radnika Bosne i Hercegovine. *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 34, 175–180.

Matić D. (2012). Osvrt na provođenje sporazuma o pitanjima nasljedstva negadašnje SFRJ – Prilog „D“. *Glasnik arhiva i AU BiH*, 42, 22–43.

- Madžar, B. (1986). Mogućnosti dopune arhivskog fonda Bosne i Hercegovine putem kompleksnog istraživanja arhivske građe u zemlji i inostranstvu. *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika BiH*, 36, 51–56.
- Novaković, Š. (2017). Arhivsko gradivo socijalističkog razdoblja u procesu provedbe Anekdota D Sporazuma o pitanjima sukcesije. *Glasnik arhiva i AU BiH*, 46, 22–43.
- Rastić, M. [priredio]. (1997). *Arhivi i arhivsko gradivo – zbirka pravnih propisa 1818–1997*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Rodinis, A. (2015). Dokumenti iz austrijskih arhiva u Arhivu Bosne i Hercegovine – osvrt na arhivski sporazum i restituciju gradiva. *Arhivski vjesnik*, 58, 59–71.
- Rodinis, A. (2013). Publiciranje arhivske građe – arhivska funkcija i potrebe znatnosti. *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja BiH*, 43, 113–125.
- Savić, M. (2013). BiH i primjena Sporazuma o pitanjima sukcesije SFR Jugoslavije (iz ugla Republike Srpske). V: D. Dimitrijević, Ž. Novičić in M. Vučić (ur.), *Zbornik radova Regulisanje spornih pitanja između zemalja sukcesora SFRJ*, održane 29.-30. 06. 2012. (str. 275–292). Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Sporazum o pitanjima sukcesije SFR Jugoslavije o sporazumnom rješavanju otvorenih pitanja sukcesije. (2001). *Službeni glasnik BiH*, (43/01).
- Ukropina, D. (2013). Sukcesija Države u oblasti državnih arhiva. V: D. Dimitrijević, Ž. Novičić in M. Vučić (ur.), *Zbornik radova Regulisanje spornih pitanja između zemalja sukcesora SFRJ*, održane 29.-30. 06. 2012. (str. 356–370). Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Zahirović, Š. in Vržina, D. (2012). Informacija o sukcesiji arhiva, Aneks „D“ Sporazuma o sukcesiji ex Jugoslavije. *Glasnik arhiva i AU BiH*, 42, 13–21.
- Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine. (2001). *Službeni glasnik BiH*, (15/01).

Summary

The succession of the SFR Yugoslavia is a complex and lengthy process. It is being conducted in accordance with the Agreement on Succession Issues signed by the five successor states in 2001 and ratified in 2004. Bosnia and Herzegovina has historical experience in the succession and ratification of archival records with Austria (1918–1991), which can be of use in the current succession process of the SFRY.

Certain preparations by the state and society for the succession process in all areas, including archival records, began with the dissolution of the former SFRY in 1991, passing through numerous disputes, misunderstandings, and delays. Following the signing of the Agreement on Succession Issues in 2001, the activities of the successor states intensified, aligning concrete measures with relevant international conventions, declarations, guidelines, and decisions.

The succession in the field of archives, regulated by Annex D of the Agreement, went through various phases of discussions, negotiations, and agreements among the successor states, led by their national archives and expert teams. Often, the positions of the four states (Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, and Macedonia) differed from those of the FRY, i.e., the State Union of Serbia and Montenegro, and later (after Montenegro's independence in 2006) from those of the Republic of Serbia, where (mostly in Belgrade) the largest part of the archival records subject to succession is located. An important breakthrough was made with the acceptance of three fundamental principles of succession: provenance, functional pertinence, and the concept of joint heritage. All successor states compiled lists of claims, including Bosnia and Herzegovina (2006), after which implementation intensified (research, copying, acquisition).

The four years of war (1991–1995) brought Bosnia and Herzegovina immense human, material, and cultural losses, leaving a lasting impact on all fields, including archival work. Nevertheless, thanks to the efforts of archivists, the Archives of Bosnia and Herzegovina, several regional archives, and the Association of Archival Workers of Bosnia and Herzegovina, the necessary conditions were created for this sector to actively participate in the succession process through preparations, the signing of the Agreement, ratification, and direct involvement in the succession of archival records of the former SFRY. Given its position within both

monarchist and socialist Yugoslavia, and the fact that Bosnia and Herzegovina was the center of wartime events during the Second World War (1941–1945) and the aggression accompanying the dissolution of the SFRY (1991–1995), the succession of archival records from Yugoslav archives is of immense significance for the state of BiH, its society, culture, and science. However, the implementation of this task which encompasses hundreds of archival fonds and collections, amounting to thousands of documents is a complex and lengthy process that requires the absolute synergy of all participants: the state, the profession, and international scientific, professional, and other associations. Although such support has been insufficient in many respects, the archival service, particularly the Archives of Bosnia and Herzegovina as the competent institution, has from the very beginning strived to successfully respond to this complex task. Considerable, though not optimal, results have been achieved. Significant archival material has been researched, copied, and acquired, but it has not yet been adequately utilized for scientific and other purposes. The absence of transparency in this process (claims, copying, acquisition, reports, etc.) hinders analytical insight into its course and outcomes, without which it is impossible to direct the dynamics and substance of further activities. It is indisputable, however, that such progress must occur, as no one can justify irresponsibility before the court of history. One can only hope that all participants in the succession process above all, the archival profession will recognize this as their most important civilizational task.

Typology: 1.04. professional article